

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

LES PINTURES RUPESTRES DE COGUL¹

PROJECTADA ab en Juli Soler una excursió per Les Garrigues, aon la natura tant poca cosa ofereix de particular, la nostra investigació havia d'encaminar-se principalment a la part arqueològica. Desde l'istiu, que jo ja hi havia estat, teniem recullides algunes notes en que se'ns parlava, sense donar-hi cap importància, d'unes pintures en una penya, ab bous y figures, entre Albagés y Cogul; més com siga que en altra ocasió ja havia sigut víctima d'un excés de bona fe del que m'ho comunicava, fent-me perdre un dia pera veure unes misterioses inscripcions que al cap d'avall resultaren esser una vulgaríssima llegenda, segurament no les hauriem vist a no esser les notícies més concretes obtingudes en la primera de dites poblacions, tot dirigint-nos a visitar una iglesia que en gran manera se'ns havia ponderat. Es veritat que les tals pintures podien esser obra d'un improvisat artista camperol; més, aprofitant la casualitat d'haver de passar prop del lloc en el nostre recorregut, valia la pena d'examinar-ho: en tot cas hauria sigut un desengany més afegit als molts que tenim rebuts anant per aquests mons de Déu².

Aquesta vegada, si bé tingerem la decepció de trobar-nos ab una iglesia construïda en les primeries del segle XIX, en

1) Admetem el nom de rupestre enlloc de mural, tractant-se de pintures sobre la roca, per trobar-lo més apropiat y per haver sigut admès pels tractadistes.

2) Aprofitem aquesta ocasió pera remerciar al senyor Donés, secretari d'Albagés, a Mossèn Huguet, rector de Cogul, així com a les demés persones que'ns comunicaren notícies referents a les tals pintures, desde temps immemorial conegudes, si bé ignorant-se'l seu valor, y al propietari de la finca aon se troben, D. Joan Civit, el qual ha practicat, a instància nostra, els convenients treballs pera que no's malmeti tant apreciable document històric y ha ofert el seu concurs pera ulteriors excavacions.

lloc d'una joia romànica, com se'ns havia dit, en cambi varem experimentar la satisfacció de veure coronades les molesties y penuries d'un llarg itinerari ab un descobriment de qual vàlua podrà judicar-se més per l'ilustració que no pas per lo que jo puga dir-ne tenint en compte que disposavem del temps just pera arribar-nos a

Clixé de C. Rocafort

COGUL: VISTA GENERAL

Lleida a proveir de lo necessari y retornar an aquell poble pera traure'l calc que publiquem a continuació.

Se troben les tals pintures a un kilòmetre aproximadament de Cogul, lloc de 490 ànimes, situat a l'esquerra y a sobre del riu Set. Està comprès en la comarca natural de Les Garrigues, jurisdicció de Lleida, de qual capital dista uns 18 kilòmetres de camí rodat y 12 kilòmetres de Puigvert, que es l'estació de ferro-carril més pròxima en la linia de Tarragona a aquella capital. No hi ha servey de carruatges: si's vol utilitzar el de Lleida a Alfés, s'ha de caminar encara dugues hores ben bones. Ribera amunt del Set se comunica ab Albagés y Cervià, de la mateixa encontrada, y, per carretera que s'està acabant, ab Albi y Vinaixa, en l'esmentada via (sis hores).

A les Borges Blanques, passant per Castelladasens o Castelldans, s'hi va en quatre hores, gaudint-se d'esplèndits panorames sobre'l pla d'Urgell y Alts Pirineus al fons.

Acompanyen al susdit riu desde la Serra Llena fins ben aprop del Segre, aon desaigua, passant pel costat de Sudanell, dugues serres: la de mà dreta, davant mateix de Cogul, apareix desfregada, quedant al descobert un cingle de molassa de l'oligocènic,

Clisé de J. Soler

ROCA AB LA BAUMA PINTADA AL CAP D'AMUNT

que forma diferentes baumes, essent coneguda aquesta partida ab el nom de «La Cova». En el coster y part dels horts a la vora del riu s'hi veuen escampats enormes carreus que per temps s'han anat desprenent y descomposant. Un d'aquests, agegut al peu del camí, y de qual volum donarà idea l'adjunta fotografia, al cap d'amunt forma una petita bauma orientada al O.SO., aon s'hi poden soplujar tres o quatre persones, despulla probable d'una cova de molta més capacitat, avuy ensorrada, y a la qual a ben segur correspondria la roca de referencia abans de desprendre's de la massa de que procedeix.

El fons de la bauma, ocupant una extensió de 2 metres de llarg en els punts més extrems, es adornat d'agrupaments de rumiants a

de figures humanes, ab dugues inscripcions o geroglífics, disposat el tot tal com es de veure del calc acompanyat, obtingut ab tota l'escrupulositat que permeten els alts y baixos de la roca; de manera que'l conjunt no's presenta en un sol pla, com apareix en el dibuix, sinó que va resseguint les concavitats y convexitats d'aquella.

La gent del país, no sabent-se explicar l'origen de tant estranyes pintures, les atribueixen als moros, igualment que unes sepultures que's troben 2 kilòmetres riu amunt en un roqueral de la mateixa serra.

En els camps compresos entre abdós llocs sovintegen les troballes de sílex que'ns recorden l'edat de pedra, dels quals ne posehim un petit exemplar. En el lloc aon radicava la bauma pintada's veu que hi han hagut un seguit de desprendiments que es quasi segur se n'han emportat costa avall el depòsit arqueològic que sens dubte hi hauria abans d'ensulciar-se la cova.

La necròpolis de que hem parlat podrà no tenir relació ab les pintures a que'ns referim, emperò ve a demostrar que desde temps molt antic han sigut poblats aquests encontorns. Consta d'unes quaranta fosses excavades en la penya viva, a sobre'l mas del Saladà, a mitg camí d'Albagés. Unes són quasi esborrades pels agents atmosfèrics, altres se conserven perfectament, més sense despulles humanes, puix han sigut totes regirades cercant ilusoris tresors. Eren tapades ab lloses que encaixaven en un regalser al damunt, com pot observar-se encara en algunes. N'hi han de totes mides: desde poc més de mitg metre fins ben aprop de dos. Se n'hi regoneixen de forma rectangular de caire viu y d'ovalades en els extrems, essent aquestes bombades cap a l'interior, ab la fondaria proporcionada pera ajustar-s'hi'l cos humà y les lloses que les cobrien. Una de les més ben conservades mideix: 1'85 m. de llargada, 0'51 m. d'amplada al cap y 0'22 m. en la part corresponent als peus. L'orientació tampoc es uniforme: unes la tenen de NE. a SO., y altres de ponent a llevant, trobant-se'l cas de que en una sola roca se'n veuen ab les dues disposicions, com se desprèn del fotograt que reproduim. També n'apareixen d'esgraonades en un coster de penya a la vora d'un carreu buidat en forma de sitja, emperò ab l'obertura inclinada vers l'O. Sobre del serradet hi han altres sitges excavades en el graver.

No ignorem que avuy se consideren cristianes les sepultures obertes en la penya que s'han trobat en diferents indrets de Catalunya, com Olèrdula, Aramprunyà, etc.; més ens creyem obligats a

remarcar una diferencia, y es que així com en aquestes s'acusa'l lloc del cap y el coll, aixamplant-se després en àngul per les espatlles, en les del Saladà la forma es, com tenim dit abans, disminuint en les obliques a poc a poc fins als peus, que són més estretes.

Després d'aquesta petita digressió, que hem cregut convenient a fi d'aportar el major nombre de datos d'una mateixa comarca, tornem a la bauma y a les pintures objecte del present treball.

Els colors empleats són el negre y el roig, que en algunes

Clixé de J. Soler

NECRÒPOLIS DEL SALADÀ: SEPULTURES EXCAVADES EN LA PENYA VIVA

parts quasi's confon ab el rogenic de la penya. Malgrat això y lo granillós d'aquesta, passant-hi un xic d'aigua per sobre, encara pren més viva la pintura y poden apreciar-se detalls que de lo contrari passarien desapercebuts.

Apart de les inscripcions o geroglífics de mà esquerra, lo més notable, al nostre entendre, d'aquest curiós document històric, són les dugues figures en negre de 30 centímetres que's destaquen en primer terme y les de la dreta, tant incomprensibles per l'actitut en que's veuen representades com per la seva indumentaria, sobre tot les primeres, ben contornejades, de cintura excessivament com-

primida en relació ab les altres parts del cos, cobert fins a la meitat de les cames, y afectant la protecció del cap una forma marcadament cònica. Entre'l cap y les espatlles hi ha solució de continuïtat.

Més extranya encara resulta una figura del darrer agrupament a mà dreta de l'observador, ab el mateix gruix de braços y cos en ridícula contorsió, acusant-se'l cap per la forma arrodonida.

A l'extrem de mà esquerra, dessota les inscripcions, apareixen dos peus, havent desaparegut lo restant de l'imatge.

Entremitg y a l'entorn de les figures humanes s'hi veuen bon nombre de rumiants de diferents especies, algunes ben conegudes, com el cervo, l'antílope, el bou, etc., y altres de difícil classificació, observant-se al dessota del cap del toro fortes taques negres y ratlles en diferents sentits que per lo borrós y indexifrable que resulten no hem continuat en la copia, pera que no puguin confondre lo restant de la composició.

Cada una d'aquestes figures té sols un color: quasi totes són plenes y dugues no més de perfilades: el cap de toro y lo que li segueix, deliniat el seu esquenall en la part cònca de la roca. El bovideu que mira a l'esquerra, el més gran de tots, puix ateny 41 centímetres de llargada, es ple de mitg en amunt, igual que l'altra figura indefinible al peu de la parella primerament esmentada.

Per mica versat que se sigui en els estudis arqueològics, desseguida s'endevina que la composició abans descrita pertany a una època llunyana y a una civilització rudimentaria si's vol, emperò quasi desconeguda de nosaltres. Pot haver sigut una cova habitada en els temps proto-històrics per l'estil de les que més endavant parlarem, com no tindria res de particular hagués pertengut a una cambra sepulcral del propi període, puix l'aparició de la figura humana, que no s'ha trobat en altres de semblants, y els geroglífics, indueixen a creure si serà quelcom més que purament ornamental, com són les que coneixem fins ara, desprovehides d'aquests elements ¹.

1) M. de Góngora trobà representada la figura humana en el lloc de Piedra Escrita, del poble de Fuencaliente (serra Morena), emperò sols entre signes o símbols, més no hi han animals pintats. No tenen cap semblança ab les de Cogul. Vegi's *Antigüedades prehistóricas de Andalucía* (Madrid, 1868).

El retrac ab que surt el present BUTLLETÍ'ns permet donar compte d'una interessant nova que trobem en *La Nature*, que's publica a París (suplement corresponent al 28 de Març). El Dr. René Jeannel, de Tolosa, ha descobert, entre Foix y Mas d'Azil (Ariège), una nova caverna ab les parets adornades de dibuixos y pintures prehistòriques, creient-se que es la 28 d'aquest genre. Un detingut examen en companyia de M. Félix Rignault y Lleó Jammes, de la

Encara que no's repari més que la silueta dels animals representats, la justesa de la seva execució, la seguretat del perfil y un cert aire d'elegancia, sense desmerèixer, emperò, la proporcionalitat del conjunt, per regla general ben entesa, denota un esperit d'observació gens comú en l'artista que les ha traçades, cercant la font de la seva inspiració en la mateixa naturalesa, reproduint-la en aquells aspectes que més directament l'impressionava, com era la fauna de que's veyia rodejat. Avuy també'n tenim exemples d'aquest aspecte de civilització primitiva en països tant apartats com els australians, pobles caçadors que no solament graven y esculpeixen les pedres, sinó que pinten les parets de les seves grutes ab vermell, groc y blanc, estampant-hi ls animals que'ls són més coneguts, sols o agrupats, sense perspectiva, ab el mateix realisme que caracterisa l'art dels pobles proto-històrics ab idèntic estat de civilització.

Al contemplar aquesta interessantíssima mostra d'art primitiu ens venen a la memoria'ls pocs exemplars que d'igual genre pictòric se coneixen en altres regions ab els quals podem establir cert paralelisme per la semblança que tenen en estil y procediment en la coloració, factura y expressió del concepte, y que pels objectes descoberts en algunes de les coves aon se troben dites pintures s'ha considerat que pertanyien al període magdalenianà.

Quan en Marcellí Santuola va donar a conèixer aquesta nova font d'investigació històrica en 1880 ¹, mostrant al món científic les notables pintures d'Altamira (Santander), considerant-les obres dels mateixos artistes que havien gravat els òssos soterrats en aquella cova (període magdalenianà y solutré), cuidadosament recollits pel propi explorador, va esser la seva opinió posada en entredit per les autoritats més reputades en aquests estudis, creient-les més aviat degudes al capritxo d'algun desocupat que no pas contemporànies de l'habitant de les cavernes. Hagneren de venir els descobriments de La Mouthe ², Font de Gaume ³, Mas d'Azil ⁴ y

propria ciutat, els ha fet conèixer una quarentena d'animals pintats en roig y negre, entre ells el bisont, el cavall y el reno, *ademés d'una curiosa silueta humana*.

1) *Breves apuntes sobre algunos objetos prehistóricos de la provincia de Santander* (Madrid, 1880). El descobriment l'havia efectuat ja l'any 1876.

2) *La grotte de la Mouthe* (Dordogne) en *Bulletin de la Société d'Anthropologie de Paris* (1897). Donades a conèixer per M. Rivière en 1895.

3) *Font de Gaume* (Dordogne), per M. Breuil y Capitan, en *Revue de l'Ecole d'Anthropologie* (Paris, Juliol, 1902).

4) Per M. Piette.

altres pera que fos universalment admès el criteri que'l senyor Santuola tenia formulat respecte l'antiguetat de les primeres, fins a l'extrem que E. Cartailhac va haver de regonèixer el seu error en la per tants conceptes important revista *L'Anthropologie*, de París¹.

Desde allavors no han minvat els entusiasmes per aquesta mena de treballs. En la propia provincia de Santander, D. Hermilio Alcalde del Río ha descobert altres cavernes adornades de dibuixos y pintures que'ns ha donat a conèixer en un valió fascicle resultat de les seves pacients investigacions per aquelles terres².

Un dels darrers descobriments de que tenim noticia sobre iguals o pareguts motius ornamentals, efectuat per en Joan Cabré en 1905 y donat a conèixer per Santiago Vidiella³, correspon al terme de Cretas, poble que hauria de considerar-se català ab tot y esser adscrit a la provincia de Terol.

Les de Cogul, malgrat la relació que guarden ab les que acabem d'esmentar, especialment ab les darreres, que venen a tenir quasi unes mateixes dimensions, constitueixen un tipu nou per haver-hi les representacions humanes, que, com tenim dit, no apareixen en les demés⁴. De la comparança d'unes y altres resulta que les nostres, si tant sols tenen per objecte l'ornamentació, denoten un marcat progrés en la pintura rupestre: l'art s'humanisa, per dir-ho així, puix l'artista ja no s'acontenta ab copiar la naturalesa baix un sol aspecte, sinó que en la seva composició, y en lloc preferent, hi posa l'home, subordinant an ell, com a ser més perfecte, els demés sers del regne animal, representat per la familia que més intensament feria la seva imaginació.

Lluny de nosaltres pretendre interpretar el significat de les inscripcions⁵, així com també'ns guardarem bé prou d'atribuir aquest monument a un període determinat, que nous descobriments podrien desautorisar, concretant-nos a posar-lo en relació ab

1) Volum XIII, any 1902.—*Les cavernes ornées de dessins. La grotte d'Altamira, Espagne. «Mea culpa» d'un esceptique.*

2) *Las pinturas y grabados de las cavernas prehistóricas de la provincia de Santander. — Altamira. — Covalanas. — Hornos de la Peña. — Castillo* (Santander, 1906). Vegi-s també la revista *Portugalia*, vol. II, fascicle 2 (Porto, 1906).

3) *Las pinturas rupestres del término de Cretas*, en el *Boletín de Historia y geografía del Bajo Aragón* (Marzo-Abril de 1907).

4) Vegi-s la nota de la pàg. 70.

5) Consultada l'opinió de persona molt competent en aquestes materies, creu que corresponen al primitiu ibèric, per l'estil de les que s'han trobat en altres regions gravades en la roca.

PINTURES RUPESTRES DE COGUL. (GARRIGUES - LLEYDA.)

REDUCCIÓ A UNA OCTAVA PART DEL CALCH PRES PER JULI SOLER Y CEFERÍ ROCAFORT.

els seus similars. Emperò sí podem senyalar les pintures de Cogul com una fita lluminosa en la proto-història catalana.

CEFERÍ ROCAFORT

NOTES HISTORIQUES D'OLIUS

EL lloc de més importància que rega'l Cardener en son accidentat trajecte, desde Sant Llorenç a Cardona, es el d'Olius, cèlebre en sa comarca per la fèrtil plana que, fins a la falda del «Mons Lacetanus», s'extén a la dreta del riu; per l'antiga història del seu castell, avuy enrunat y abans palau dels Comtes d'Urgell; pel títol de Marquesat que donà als bisbes de Solsona; y pel bell temple romànic, que's conserva encara en tota sa puresa arquitectònica.

Encara que no sé de quin ordre, es probable que a Sant Esteve d'Olius hi hagué en sos primers temps un monastir, o al menys una reunió de clergues, que hi residien baix la direcció d'un «sacer»; puig trobo que a l'any 985, 7 de les calendes de Març de l'any XXX del rey Lothari, el prevere Durant féu donació d'algunes terres y vinyes «ad domum sancti stephani, qui est fundatus yn olius», ab qual paraula *domum* hi veuen els historiadres, al parlar d'altres llocs, un sinònim de monastir, qual frase's troba repetida en diferents documents ¹, ab la qual volien significar que la donació la feien al monastir o casa de clergues que allà vivien pel servey de l'iglesia de Sant Esteve, mentres que les donacions fetes al sant ja diuen «ecclesie sancti stefani», com se comprova en diferents cartes del mateix lloc.

Quan Miró d'Anseresa, Berenguer de Cerch y altres, en 1127, al 3 de les calendes de Maig de l'any XIX del rey Lluís, feren entrega del molí d'«Alçalicambas quod uocatur Ribelles», que Berenguer de Cerch havia llegat a Sant Esteve, deyen: «..... diffinimus et euacuamus domino deo et Sco stephano et suis clericis ibidem..... degentibus.», quals últimes paraules expressen ben clarament la comunitat de vida entre'ls clèrics residents en la casa del sant. A més, segons veurem, en l'acta de consagració d'aquesta iglesia li donen o confirmen sis altres iglesies sufragànies, les quals

1) Arxiu Episcopal de Solsona, plec I d'Olius, núms. 865 y 871.

difícilment haurien estat servides sense disposar d'altre sacerdot que'l «capellanus» de Sant Esteve.

Si no hi havia cap ordre monàstica, no acceptant aquest significat en la paraula *domus*, pot, al menys, donar-se com a cert que hi residien diferents clèrics, vivint en comunitat en la casa de Sant Esteve, baix qual advocació trobo que a principis del segle XII hi havia també una confraria «fraterna», segons consta del testament d'Ermengards, otorgat el 4 de les calendes de Març de l'any XLVIII del rey Felip (1108), en el qual llega's béns que posseeix a Olius a Santa Maria de Solsona, «.....exceptus quod relinquo ad fraternam sci. Stefani Sol. l. et ad chlericiis uius loci argencios .l.iii.....»¹.

No tant solament la Creu hi tenia sa casa baix el patrocini del seu primer martre, sinó que també'l feudalisme hi havia alçat un castell y bastit un palau, aon residien llargues temporades els Comtes d'Urgell, senyors y braus paladins d'aquesta terra². Així trobem que'l comte Ermengol, anomenat més tard Ermengol de Córdoba per haver mort en aquella ciutat, lluitant aliat ab el rey moro de Toledo Almohadí, el 8 d'Abril de l'any 1000 o 992, segons que la data de l'escriptura, any IV del rey Robert, la contem desde la coronació o associació al trono ab el seu pare Hug³, trobant-se «.....in loco uocitato castrum de olius in palacio suo.....», acompanyat d'en Ramon, vescomte, y molts altres nobles, y suscrivint el document el bisbe Salla, concedí a l'iglesia de Santa Maria de Solsona, a petició del seu prior Ramon, que explicada la necessitat en que's trobava la seva iglesia, li suplicà, per la mateixa carta de franquetat, que totes les donacions de castells, llocs, alous, draps de seda, lli y qualsevols altres béns que li sien fetes, les posseea franques y lliures, sense cap reserva pera ell, ni pels seus successors els Comtes d'Urgell, tot lo qual li fou concedit pel comte, qui a més li donà la «franqueda» de la Muntada per ell posseïda en el terme d'Olius⁴.

1) Lloc citat, núm. 890.

2) No es d'extranyar la llur afició a la comarca lacetana, quan hi havien bastit el sumptuós temple de Santa Maria de Solsona, del qual se pot ben dir que, fins que hagueren construït el monastir de Bellpuig de les Avellanes (1166), fou la tomba que guardà ses venerandes despulles, tenint-se notícia certa dels comtes Ermengol de Gerb, Ermengol de Mollerusa y Ermengol de Castella, el qual, si no hi fou enterrat, ho disposà en testament. Diu Monfar (vol. I, pàg. 390) que morí a Castella y fou sebolit en el monastir de Valbuena, a unes vuit hores de Valladolid, fundat per sa germana Epifania.

3) *España Sagrada*, vol. 28, pàg. 355.

4) «Cum dei nomine et individue trinitatis. Dum esset dominus ermen»

Al parlar el comte Ermengol de l'iglesia de Solsona, diu que'l seu avi l'havia construïda. La faria'l comte Seniofret quan

gaudis gracia dei comes et marquio. in loco uocitato castro de olius in palacio suo. Ad ibidem que cum satelli suis qui sich scripta sunt nel signa facturi tam clerici quam laici quorum hic paucam sub denna sunt nomina. Idest amicus presbiter. et uigelmo leuita, uifredo leuita raas beaperone et Remundo uices comne. uigelmo. et oliba. et dola et altemiro. et bernardo. et senifredo. et guitardo. et oliba iudice et mirone. In cuius conspectum ueniens uir quidam nomine. Raimundus prior celsone ecclesie. ante prephatum marchionem referens uocabulo necessitati. hac voluntatem et humiliter rogans eum quod aliquam cartam franchitatis fecisset ei et ecclesiam celsonensem. Qui existimanit predictus comes in suo responsu ad iam dictum priorem. Quia ego supradictus ermengaudus nutu dei marchio. Audiui sepe ex diuinis libris et cotidie intenti simus (?) ad audiendum quia omnes homines quicunque propagatores hedificatores que extiterunt aut existunt sanctis dei ecclesiis per id placuerunt deo. et meruerunt accipere remissionem omnium peccatorum suorum. unde ego prefatus uolo percipere porcionem aliquam in hoc munere. et uolo esse ex parte ab hac retribucionem. Ideoque per hanc scripturam nostre donacionis siue franchitatis uel libertatis. Dono atque concedo per me et per omnia posteritas mea qui post me uenerint. sic dono uobis et ecclesiam celsonensem quam auus meus construxit in sua propria dominicatura. et facio uobis cartam donacionis siue franquitatis. quod aliquis homo nostro comitatu tam. militis quam laicis sine quid aliquid dederat uel uendiderint tam kastris quam mansibus siue honoribus vel aueribus. siue pannos de seda et de lino. habeatis uos et successores uestri et ecclesiam celsonensem franchum et liberum sine omni in qui etacione et reseruacione aliqua quam michi non facio nec posteritas mea. Addo huic donacioni ipsam meam franquedam qui est in termino de olius que uocatur muntada sicut ego melius abeo uel abere debeo cum exiis et egressibus suis et affrontacionibus. et uolo et quod semper abeatis uos et ecclesiam celsonensem dictam franquedam meam et omnia que adquirere potueritis ut superius dictum est per franchum alaudium et legitimum ad uestras uoluntates faciendas nunc et semper. Quot si quis libet homo aliquis aut posteritas mea quifactum uenit ad in rumpendum vel ad ipsam donacionem meam siue franquitatem vel libertatem que ego facio uobis et ecclesie celsone per quirere uoluerit non hoc ualeat uindicare que requirit. set componat uobis auri libras centum. Et in antea ista scriptura donacionis siue franquitatis plenissime in omnibus que obtineat roborem. Facta ista carta donacionis siue franquitatis uel libertatis aut concessionis. III. idus aprilis. Anno. IIII. regnante rodebertum rex. = ✠ ERMENGAUDUS CHOMES ✠ qui istam cartam donacionis siue franquitatis aut concessionis fecit et firmare rogauit. Raimundus gracia dei visces comes ✠ uifredus. leuita ✠ VVILLEL-MUS LEVITA ✠ Sig✠num uigelmus. Sig✠num regenvennds. Sig✠num bernardus. Sig✠num oliba. Sig✠num dola. Sig✠num uifredo. Sig✠num altemiro. Sig✠num sinio fredo. Sig✠num uitardo. Sig✠num trasouario. Sig✠num mirone. Sig✠num altemiro. Sig✠num guitardus. ✠ oLIBA iudice ✠. Salla Gracia dei epus. ✠. isarnus iudice ✠ = DURVEIVS Sacerqui ista donacione aut franquitate scripsit et suo ✠ die et anno que Supra.» (Loc cit., núm. 867.)

va poblar la vila de Solsona, a l'ombra del castell del mateix nom, frontera dels moros, posant-hi gent de guerra pera detenir les correrries que aquests feyen assegant les terres de cristians. Fou més tart, en 977, consagrat aquest temple pel bisbe Wisado, el qual en l'acta de consagració diu que «.....olim fuit constructa antiquis temporibus.....»¹, ab qual frase's referiria segurament, no a la construcció del comte Sunyer, sinó a l'existència de l'iglesia de Solsona abans de l'invasió.

El mateix dia passà'l comte a visitar l'iglesia de Santa Maria de Solsona, segurament invitat pel prior de la mateixa, el referit Ramon, aon s'hostatjà en la casa de Santa Maria. En ella Wigelm va demanar-li franquesa pera'l seu vassall Selva, a lo qual accedí'l comte, suscrivint ab ell la carta dos vescomtes, Raimont y Regemont, el bisbe Salla, Arsuri y Mascaponts, preveres, Wifret y Wigelm, levites, Wigelm, Oliva, Dela, Atemir, Bernat, Regemont, Seniosfret, Guitart, Unfrit, Trasovari, Miró, y els jutges Isarn y Oliva, els quals constituïrien l'acompanyament o cort del Comte.

La pintoresca situació del castell d'Olius, desde'l qual se domina una llarga extensió de la vall del Cardener, qual riu s'escorre al sol-de-vall mateix del cingle, sobre quals roques s'asseu el castell; la fertilitat dels seus plans; la riquesa dels molins; y l'opulència dels senyors, els Comtes d'Urgell, de son castell y palau enamorats, féu que les almoines anessin enriquint el temple llur fins a edificar-lo de nou, que es el que encara avuy existeix, verdadera joia per aquells temps, breçol de l'art de la nostra terra. El dia 21 de Desembre de l'any 1079 de l'Encarnació, a prec del comte d'Urgell Ermengol, «.....venerabili et gloriosissimo ac illustrissimo consule urgellitano et marchioni Ermengaudo. admodum clarissimo. in orbeterrarum toto.....», acompanyat de nombrosa cort de famosos barons, va anar-hi'l bisbe d'Urgell Bernat, «.....katholice et nonsymoniace in episcopali honore intronizatus. et apapá romano apud romam honorifice ac strenue signatus. et unctus.....», quals paraules proven la desmoralisació d'aquells temps en les provisions de prebendes eclesiàstiques, ja que tenen tant empenyo en fer constar sa legitimitat els que ho són. Aquest comparegué també ab una gran multitud d'innombrables cavallers, clergues, laics y molts nobles barons, quals noms expressa, y aquests y aquells, tots plegats, varen suplicar-li, fins a importunar, que santifiqués aquell temple en honra de Sant Esteve, primer martre de Crist, per ells

1) Llibre I, *Dotaliorum Eccle. Urg.*, núm. 859.

y demés fidels temerosos de Déu edificat, desde'ls fonaments, pera remey de la seva ànima. Accedint el bisbe, y seguint la costum en aitals ceremonies observada, va benehir-lo y santificar-lo espargint les parets y sòl del temple, y va senyar l'interior en diversos llocs, ungint-los ab el sant crisma, y va consagrar dos altars: un a sobre en honra de Sant Esteve, que té'l primat o patronat de tot el tem-

Clisé de J. Collet

IGLESIA Y RECTORIA DE SANT ESTEVE

ple, y un altre a sota, en la confessió o cripta, en honra del glorióssim sepulcre del Senyor y de Santa Maria Mare de Déu. Acabades totes les ceremonies o misteris, «presentis scenophegie», y santificades y ungides les ares ab el sant crisma; signades ab el propi segell y colocades sobre les ares de les tovalles, «cohopertoriis», va cantar missa sobre l'altar de Sant Esteve, y, després de llegit l'Evangeli, el mateix prelat va predicar al poble exhortant a tots a la dotació de dita iglesia, y restaurant y confirmant totes les oblacions que ja li havien fetes. Aquestes eren la tercera part del delme de tot lo que's cullia en la parroquia de pa, vi, carn, llana, lli,

cànem, llegums y qualsevols altres coses delmables; la tercera part del delme de tots els molins enclosos dins la parroquia; tot el molí d'Alcálicames, pera la lluminaria dels altars; dos molins al casal de Picamola; y molts remats, vinyes y terres en diferentes bandes. Ab consentiment de l'egregi comte Ermengol, va donar per cementiri tota la terra del vol de l'iglesia, trenta passes enfòra, exceptada la part que mira al castell, y va donar-li per sufraganies totes les iglesies que aleshores eren y en l'esdevenir serien dintre de sa parroquia «in omni *diocesi* sua». En la mateixa carta de consagració y dedicació anomena les de Sant Just de Joval, Sant Miquel del Camp, Sant Joan, Sant Pere de Cerco (Cerc), Sant Ermengol, Santa Maria de Suciats y Santa Fe d'Anseresa (avui Auvereda). Va concedir una indulgencia plenaria als que havien fetes donacions y als que n'hi fessin en l'esdevenir, y va anatematizar y excomunicar als que li prenguessin res de lo seu ¹.

1) «In era millesima centesima septima decima. ab incarnatione nostri redemptoris crona millessima septuagesima nona. de aduentu domini ebdomadtultima. ante Natiuitatem domini die quinta. per beatissimi apostoli Thome ueneranda sollempnia. orante ac suplicante domno uenerabili et gloriosissimo ac illustrissimo consule urgellitano et marchioni ERMengaudo. admodum clarissimo in orbe terrarum toto. una de curia illius non nullis famosissimis uiris cum eo. Nec non et capellano Ermengaudo. illius equivoco et Guilaberto. esclue nato. uenit. domnus Bernardus. sancte urgellensis ecclesie episcopus. katholice et non symoniace In episcopali honore intronizatus. et apapa romano apud romam honorifice ac strenue signatus. et. unctus. in castellum oliuis. ueneruntque multitudo copiosa cum eo innumerabilium uiuorum. clericorum seu laicorum. et adfuerunt ibi multi Nobiles uiri. uidelicet domnus Petrus guilelmi. et Arnallus ermemiri. Miraque ermeniri. et bernardus gerberti. Reimundique mironis. et Guilelmus companni. et Reimundus sendredi. qui erat probus clericus illius loci. omnesque illius uicini et conparroechiani. quorum nomina perlonga fuerant adnotari. Qui omnes unanimiter orauerunt. importunisque precibus illum exorauerunt. quatinus sanctificaretur et consecraretur ab illo templum in honore sancti martiris Stephani inibi ab illis et ab aliis fidelibus deum timentibus pro animarum suarum remedio edificatum. atque a fundamento constructum. Et licet illi foret graue ouus. tamen precibus tantorum proborum hominum et obsecrationibus deuictus et coactus. et recoluit in ecclesiam quam olim sibi fecerat omnipotens deus. illo non parua ualitudine de tentus. et pene exanimatus sancti martiris sufi S[te]phani intercessionibus. et quomodo eius interuentu meruit tunc euadere censuram iuste ultionis. sua gratissima sponte ut cunque melius quiiuit religiosissime consecrauit ac dedicauit domino deo santoque suo martiri Stephano templum iam supralibatum. a fidelibus hominibus pulcre ac firmiter in ibi editum. in honore ac ditione prenominati sanctissimi testis xpisti Stephani. Qui postquam aqua benedicta et sanctificata ut mos est abluit parietes templi et omne pauimentum. et intrinsecus insigniuit omne templum unctione xpismatis. sanctificauit et consecrauit intus duo sanctissima altaria.

Sota l'ombra y protecció dels comtes d'Urgell y la savia direcció de la regla agustiniana anava creixent ufanós y exuberant, ple de vida, el ja famós al segle XI «omni orbe famosissimum» monastir de Santa Maria de Solsona, que anava extenent sos dominis, al propi temps que'ls colonisava, per tots els pobles del seu en-

Vnum sursum. quod splendet ac pollet in honore martiris xpisti Stephani. tenetque primatum totius asili. et alterum deorsum inconfessione. in honore sanctissimi gloriosissimique sepulchri domini et sancte Marie matris domini. Et vite peractis ut mos et ordo exigit cunctis presentis scenophegie mysteriis. et sanctificatis ac delibutis aris efusione unctioneque xprsmatis. et intra sancta altaria pignoribus sanctorum sanctisque reliquiis reconditis. et proprio sigillo signatis. ac super aris impositis. cohoptoriisque indutis. et ut ordo catholicorum sanctorumque patrum docet. et mos ac Norma exigit cunctisque negotiis eiusdem rei competentibus. digne ac laudabiliter et pleniter celebratis et consumatis. Idem pontifex iam suprafatus. cecinit missam supra memorato altare sanctissimi martiris xpisti stephani. et ad eadem missam post lectum euangelium. fecit isdem presul uerbum in ecclesia ad populum. et per hanc scripturam dotis. restaurauit et condotauit atque refirmauit ad prelibatam ecclesiam et ad prenotata altaria. ab illo nuper consecrata et sanctificata. cuncta omnia quecumque olim aquibuscumque hominibus uel feminis fuerunt illis oblata uel huc usque uotiue ac potentialer collata et tradita. Illis rebus quibus fruebatur ecclesia illa. Nec non et illa que iniuste uel quoquumque modo huc usque fuerant sibi ablata. Tunc..... possidebat prenominata ecclesia terciam partem ex omni decimo quod cunque ullo modo exiit ab omni parrochia sua. de pane et uino. et carne. de lana et lino cannaboque. ac legumine. et ex omnibus causis unde cunque debet decimum exire. et simili modo utebatur tercia parte ex omni decimo de cunctis molendinis que intra parrochiam illius sunt. et fruebatur omnibus primiciis. et oblationibus cunctorum fidelium. uiuorum ac mortuorum. et uno molendino in casale quod uocatur alzalichamas. propter oleum ad illuminanda altaria. et duobus aliis molendinis in casale quod dicitur picamola. similiter pro illuminandis altariis. et multis peciis uinearum ac terrarum. separatim multis in locis posititis. Hec omnia prememorata. et ea que non sunt presenti in pagina nominatim expressa. que tamen sui iuris sunt aut prescriptis altaribus tradita quo cunque modo fuerint. reddidit ac restaurauit et condotauit isdem episcopus bernardus prefate ecclesie. et prescriptis altaribus. omnino perpetualiter ad habendum. sicut in sacris kanonibus continetur. Et insuper adiecit accecit prefate ecclesie prenominatique altaribus. cum assensu et animo suprafati egregii consulis Ermengaudi. procimiterio. totum in circuitu illius ecclesie. quantum intra XXX passos peduum continetur. excepto ab illa clima qua castellum consistit. et subiugauit illi ecclesie ac dedit omnes ecclesias que sunt aut erunt in omni diocesi sua. Idest ecclesiam sancti Justi de iouale. et ecclesiam sancti Michaelis de campo. et ecclesiam sancti Johannis. et ecclesiam sancti Petri de cerco. et ecclesiam sancti Ermengaudi. et ecclesiam sancte Marie de sussiat. et ecclesiam sancte Fidis de anseresa. et cuncta omnia quecumque adquisiuit in die dedicationis illius. vel amodo et usque in eternum ibi afidelibus oblata erunt. ibi dedit ac condotauit. et propria confirmavit manu. et non solum illos qui in preteritis temporibus obtulerunt domino deo et prefate ecclesie pro remedio animarum

torn. Olius, situat a uns 5 kilòmetres de Solsona, nopo dia menys de quedar eclipsat per l'esplendor y grandesa, sempre creixent, que irradiava de la canònica de Solsona, començant aquesta a senyorejar-hi per les donacions que'ls particulars y senyors d'Olius anaven fent a Santa Maria de Solsona, preterint el temple llur. En 1077, als 8 dels idus d'Agost de l'any XVII del rey Felip, el vescomte Pons, sa muller Engelsia y llur fill Guerau, que tal volta serien els titulats vescomtes de Girona, y el fill el comte de Cabrera, feren donació a Santa Maria de Solsona dels alous que, ab ses terres, vinyes, prats, molins, cases, horts y demés posseïen en el terme del castell d'Olius, que afronta a sol ixent ab el terme de Besora; a mitg-dia, ab els de Joval y Riner; a sol ponent, ab Solsona; y al nord, ab els de Lladurs y Valldelort, que són els mateixos que té avuy la parroquia d'Olius ¹.

També en 1080, al 2 de Novembre, en Ramon Iuadalli donà al mateix monastir els molins de Rocafort y els situats sota'l castell d'Olius, ab els alous que posseïa en aquest terme y els de Riner y Valldelort, essent les afrontacions el riu «kardosner» y castell d'Auvereda a sol ixent, la torra de Joval y Castell de Riner a

suarum sua dona. uerum insuper generaliter omnes omnes quicunque ibi aliquid optulerint quod adlaudem et supplementum sancte ecclesie fieri possit in futuris temporibus. benedixit ac signauit. et autoritate apostolorum Petri et Pauli. acunctis nexibus peccatorum suorum absoluit et xpo. domino sanctisque suis. illos suis precibus commendauit. quatinus ab omnipotenti deo benedictionem eternam accipere [mere]antur. atque cum sanctis omnibus sine fine letentur. et econtra. Illos qui inst[itu]tu diabolica persuasi. aut accensi. aliquid de supra memoratis rebus aut infuturo ibi collatis inde tulerint. aut auferre quocunque inde modo temptauerint. aut consenserint. aut fautores vel patratores extiterint. huius criminis. secundum kanonicas sanctiones maledixit et dampnavit. et acetu xpitianorum disiunxit et aliminibus sancte dei ecclesie sequestrauit. et cum. anania et saphira coniunxit. et insuper anathematis gladio eos percussit. ac uinculo excommunicationis innodauit. donec ad plenam satisfactionem humiliter et non superbe uenirent. et perficerent illam sicut habetur et continetur in sacris kanonibus a patribus sanctis statutam. et scriptam. atque plurimis inconciliis laudatam et officiosissime confirmatam. cunctisque posteris in futuro traditam. = Bernardus acsi indignos gracia dei episcopus ✠. = Ermengaudus dei gratia comes ✠ = Sig✠num Guilelmi isarni. Sig✠num Arnalli baronis. Sig✠num Gilaberti esclue. Sig✠num Petri Guilelmi. Sig✠num Arnalli ermemiri. Sig✠num Mironis ermemiri. Sig✠num Reimundi mironis. Sig✠num Guilelmi companni. Sig✠num Poncii ermemiri. — Lator Legis ac iuris Ermengaudus hanc scripsit loco scriptoris. et hoc ✠ impressit signum uice iudicis. in die annoque prefixo». (Arx. Epal. de Solsona, plec I d'Olius. núm. 879).

1) Lloc y plec citats, núm. 876.

mitg-dia, Solsona a sol ponent, y Lladurs y Valldelort al nord. En 1092, al 2 de Març, Bernat, sa muller Maiencia y llurs fills Pere, Rodlan, Arsen y Maria feren donació al monastir de Santa Maria de Solsona del mas de Suciats, ab la condició de que, si la necessitat els obligava a tornar de Castella, tornarien a posseir-ho, si bé que en servey de Santa Maria ¹.

A més de les donacions particulars, eren moltes les adquisicions que feya per compres l'iglesia de Solsona en el terme d'Olius, com la de l'alou que, pel preu d'un muzlí, anomenat Azmael, feu, en 1097, a Guillem Jozbert, el qual s'extenia de Suciats fins a la montanya de Sant Bartomeu, anomenada aleshores «mons Lazetanus, Lezedanus o Lezdanus», y aixís s'anaven preparant el senyoriu que, per completa donació dels Comtes d'Urgell, havia de constituir el més preuat de llurs extensos dominis, donant més tard als seus bisbes el noble títol de Marquesos d'Olius ².

Havent el comte d'Urgell Ermengol anat ab 300 cavallers y multitut de peons a fer la guerra als Almoravits, fou mort per aquests, en 1102, a Moyeruça, d'aont tragué'l cognom ab que se'l distingeix dels altres Ermengols, encara que equivocadament sia anomenat també'l Baleàric, de Mallorca o de Moyeruca, per veure alguns autors Maiorica o Moyerica, del regne de Lleó, en aquell nom, que no pot referir-se a Mallorca, com volen Mariana y Diago, per no haver anat els cristians fins al 1108 a plantar la creu en aquelles illes, sinó a Mollerusa, puix a haver mort a Moyerica del regne de Lleó, no l'haurien sepultat al temple de Santa Maria de Solsona, portant-lo de tant lluny, com no ho feren ab el seu fill, ab tot hi haver-ho disposat en testament.

Abans de marxar a la referida guerra, aquest comte havia encarregat a Guerau Pons que, si moria sense haver fet testament, disposés ell de ses coses segons de paraula li havia explicat. Entre altres disposicions, va manar-li que'l seu cosigués sebolit en l'iglesia de Santa Maria de Solsona, a la qual llegava'l castell d'Olius, ab l'iglesia de Sant Esteve y demás iglesies sufragànies encloses en el seu terme, volent que fos tingut en propi y lliure alou per Santa Maria, però ab la condició que'l seu fill Ermengol posseís, durant la seva vida, la meitat del predit castell ab totes les coses an ell pertanyentes; y que de l'altra meitat pogués disposar-ne per guerrear en defensa de la seva honor y de la de Santa Maria,

1) Lloc y plec citats, núm. 884.

2) Lloc y plec citats, núm. 886.

y que après la mort del seu fill el posseís íntegre l'iglesia de Solsona.

Havent, doncs, mort sense haver pogut escriure'l seu testament, el dia 3 de Març de l'any següent, va presentar-se Guerau Pons a Solsona, pera otorgar la carta de donació del castell y vila d'Olius, segons el comte li havia dit, ab ses iglesies, franqueses y tot lo que al castell y terme del mateix pertanyia, pera remey de l'ànima del comte, de la de la seva muller y de la de llurs descendents y ascendents ¹.

1) «[Not]vm sit omnibus hominibus tam presentibus quam futuris. quem ERMengaudus comes qui olim interfectus est apaganis fecit me gerallum pontii uenire ad se et dixi mii testamentum suum per uerba. [et di]xit michi ut si obierit de hoc seculo antequam scripsisset suum testamentum corpus suum remansisset ecclesie Sancte Marie celsonensis cum ipso castro quod uocatur olius. [et] cum ecclesia sancti stephani et aliis ecclesiis que in eius terminibus sunt aut in antea erunt et mandauit ut fuisset suum proprium aladium de iam dicta Sancta Marie. [tali] uedilicet ratione dimisit ei ipsum kastrum iam dictum. ut teneat filius suus Ermengaudus in uita sua medietatem. de predicto kastro siue cum omnibus rebus que ad ipsum castrum pertinent. Et ut habeat in ipso castro filius eius potestatem intrandi uel exiendi siue guerreiandi omnem suum honorem. et honorem predictae sancte Marie. Aliam uero medietatem iussit ut fuisset solidam de iam dicta ecclesia pro anima sua. simul cum ecclesia prephata sancti stephani. Post obitum uero filii sui dimisit prephate ecclesie Sancte marie celsonensis totum kastrum supradictum. cum franchedis et cum omnibus que ad ipsum castrum pertinent uel pertinere debent. Et propter hoc quia ipse non potuit escribere testamentum suum. mandauit et rogauit me gerallum ut si mors illi aduenerit. ego fecissem kartam de predicto kastro quomodo ipse abuit mii iniunctum. Post hec letus et gaudens recessit ame. Idcirco in dei nomine ego gerallus pontii per iussum domni comitis Ermengaudi qui iam defunctus est. facio karta predictae Sancte Marie et eius canonice de prenominate castro olius. cum franchedis uel cum suis pertinentiis. Est namque prephatum castrum in comitatu urgellitano. Habet uero pretaxatum castrum afrontationes. aparte orientis in collo de olzina. et sic nadit usque ad terminos de castro capoladi. et descendit per terminos Sancte marie de sodorbano. siue sancti pontii. A meridiana quoque parte. in terminos katri riuner. siue per terminos de iouale. ab occidentali uero parte. in terminos de castro celsona. siue per terminos de ladurcii. Aparte septentrionis. in terminos de predicto ladurcii. et uadit usque ad terminos de ualle lordensis siue per terminos castri besore. Quantum infra prefatas. quatuor afrontationes includunt. castrum. uillam. homines habitantes in ea. franchedas campos terras cultas uel incultas. uineas plantatas cum uinealibus. cazas. molinos cum capud aquis eorum. omnibusque in strumentis edificatis ac destris. montes siluas garricas petras mobiles uel immobiles. fontes eum de cursibus eorum. uiarum ductus uel reductus. prata. pascua podios constructos et construendos. seu cum omnibus pertinentibus sibi seruiiciis et placitis cum mandamentis et districtis. siue ecclesiam uel ecclesias que in eius terminibus sunt aut in antea erunt constructe. cum decimis et primiciis oblationibusque fidelium. et cum stabilimento clericorum totum castrum cum omni integritate trado atque

El terme d'Olius, segons aquest document, s'extenia desde Coll-de-Olzina, cap al terme de Capolat, baixant pels de Santa Maria de Sodorbano (Sorba) y de Sant Pons, cap a trobar els del castell de Riuner (Riner), Joval, Solsona, Lladurç Valldelort y Besora. En la paraula Riu-ner sembla ovirar-s'hi l'origen del torrent que passa per Solsona, anomenat avui Riu Negre, y l'antiguitat d'aquest nom.

Diu també que'l comte «interfectus fuit a paganis», ab lo que queda ben clar el dubte d'en Zurita de si'l comte morí lluitant ab els cristians o bé ab els moros.

Aquest es l'únic testament, entre'ls molts que d'aquesta centuria he trobats, que'l testador deposés sa voluntat a presència d'un sol testimoni, lo que tal volta seria la causa per la qual els seus descendents no respectaren aquesta donació.

El seu fill, Ermengol de Castella, va retenir-sel, y al 8 dels idus de Maig de l'any VII del rey Lluís (1115) va entregar-lo en feu a Pons Guillem ¹.

Com ja hem vist, fou donat a Sant Esteve'l molí de Ribelles, situat al lloc d'Alçalicambes, ab l'obligació per part dels clèrics de Sant Esteve de donar, durant set anys, quiscun any al donador una mitgera d'oli.

Es curiós el contracte d'establiment que féu d'aquest molí l'iglesia de Sant Esteve, al 23 de Janer de 1128, 10 calendes de Febrer de l'any XX del rei Lluís.

concedo prescripte Sancte Marie celsonensis. propter remedium anime ermen-
gaudi comitis senioris mei siue uxoris sue uel suorum filiorum. et pro anima-
bus patris uel matris siue parentorum eorum. Sicut superius scriptum est in
dominium et potestatem trado prephate Sancte Marie et eius canonice. cum
exiis et regressiis seu pertinentiis cunctis. ad habendum uel possidendum. uel
quicquid uoluntas eius fuerit faciendum. Sane si ego donator aut aliquis homo
uel femina. nobili aut uili persona. qui contra istam kartam donationis uener-
int pro inrumpendo. non hoc ualenat uindicare sed quod temptauerit infringere.
in quadruplum componant prephate ecclesie et eius canonice. cum in-
cremento totius meliorationis. et tandiu sub anathematis uinculo permaneant
usque ad dignam satisfactionem ueniant. Et in antea hec donatio firma et sta-
bilis permaneat quo usque finis seculi ueniat. Facta ista karta donationis .v.
nonis Marci Anno incarnationis Domini .I.C.III. Regnante Rege philippo in
frantia. Anno .XL.III. = Sig~~X~~num Geralli pontii qui hanc kartam in loco pre-
dicti comitis Ermengaudi. per iussum eius scribere rogauit. et mea manu pro-
pria firmaui. et testibus subter notatis firmare mandauit. Sig~~X~~num Raimundi
bernardi de sero. Sig~~X~~num Pontius bernardi frater eius. Sig~~X~~num Rodland
od. Sign~~X~~um Ricard de uergos.»

(Arx. Epal. de Solsona, plec I d'Olius, núm. 887.)

1) Costa y Bafarull: *Memories de Solsona*, cap. XVII.

May havia trobat cap document referent a contractes fets per una iglesia que aquesta o els seus ministres no's consideressin com a verdadera entitat jurídica que podia enterament prescindir de tothom, quan no hi havia un senyor feudal possessor de la mateixa; en tal manera que no solament les coses, sinó adhuc les persones, eren considerades propietat de les iglesies; trobant-se a voltes vehins de pobles que, tenint l'iglesia al peu de casa, en l'eclesiàstic depenjaven d'altres a vegades algunes hores distants; de manera que consideraven els parroquians pera la parroquia y no la parroquia pera'ls parroquians. Aquest contracte, doncs, el feren el sacerdot, el batlle y tots els parroquians y vehins, ab consell del pabordre Guillem ¹ y del capellà, donant a perpetuitat el molí a Berenguer de Puig-Galin, ab l'obligació, per part d'aquest, de donar quiscun any a Sant Esteve un medallal d'oli y la meitat dels esplets dels horts del molí «clericis huius loci», considerant així com a coses comunes de tot el poble, o de tots els parroquians, les propietats de llur iglesia parroquial ².

Confirma també aquest document la creença de que a Olius hi havia un convent, ja que en ell s'hi troben el *sacer*, que en alguns documents antics es sinònim d'abat, el *capellanus* y *clericus*.

El comte d'Urgell Ermengol de Castella, en 1128, aprovà y confirmà la donació que del castell d'Olius havia feta'l seu pare a Santa Maria de Solsona ³, però aquesta iglesia no pogué disfrutar de la possessió d'aquest castell, ja que'l comte Ermengol tornà a fer-los-en donació en son testament, fet el 24 de Març de 1143, després d'haver-lin feta entrega Geralt Pons, fill de Pons Guillem, a qui l'havia donat en feu en 1115; y ell mateix confessa l'injusticia de la retenció al dir que l'entrega pera que'ls canonges de Solsona puguen posseir-lo en pau.

Es curiós aquest testament per les notícies genealògiques que

1) Ab aquesta escriptura pot omplir-se'l buid que's trobava entre'ls pabordres de Solsona Pere (1125-1126) y Gauzper, de qui's comencen a trobar notícies al 1128, ab el pabordre Guillem, de qui parla'l document que'ns ocupa, que, encara que no digui d'ont era pabordre, no cal dubtar-ne, pel senyoriu del monastir de Solsona sobre l'iglesia d'Olius.

2) «In dei nomine ego berengarius sacer. et barrufet baiulo. et ramon guilabert. et omnes uicini et parroquiani de sci. stefani. nos insimul donatores sumus ad consilium. de domnus. Guillemus. prepositus. et raimundus. capellanus. ad te berengarius de puig Galin. et ad filio uestro martel. et ad posterita uestra..... donamus..... I. molino.....»

(Arx. Epal. de Solsona, plec I d'Olius, núm. 898.)

3) Costa y Bafarull: Ob. cit., cap. XVII.

dóna ignorades de l'historiador del casal d'Urgell. Per ell sabem que tingué una tercera muller anomenada Albira, de qui hauria'l fill en Galceran de Salas, perquè en el testament sols anomena l'hereu Ermengol, que seria fill de sa primera muller na Dolsa, segons consta en la carta de població d'Agramunt ¹; y, com en el testament no'n nombra altre sinó'l preny de n'Albira, es de creure que d'ella naixeria'l Galceran de que'ns parla Monfar, qual autor segurament s'equivoca al fer-los fills de sa segona esposa, única per ell mencionada, n'Arsenda d'Ager. Nomena marmessors al comte Roricus, a sa muller la comtessa Albira, al comte de Pallars Arnau Miró, al comte Artal, a Arnau Berenguer d'Anglesola, al pabordre de Solsona Gauzpert, a Berenguer Arnau d'Anglesola y al seu germà Ramon Arnau. A l'iglesia de Solsona y als seus canonges, a més de deixar-los el castell d'Olius ab totes les seves pertinenencies, li dóna tota la seva capella de llur temple ², l'iglesia de Linyerola y el seu cos, que vol sia sebolit en l'iglesia de Solsona, per quals gastos deixa cent «boabitos». Llega a la Milicia de Jerusalem un dels seus mellors cavalls ab escut, sella, fre, elm, lorica y espasa, y altre dels seus mellors cavalls a l'hospital de Jerusalem. Disposa que ab els seus bens mobles sien rescatats els seus presoners de guerra «obsides» detinguts en resents a Espanya ³. Deixa'l castell de Castell-Ciutat a Santa Maria d'Urgell, y altres

1) *Marca Hispanica*, escriptura CCCL.

2) En aquesta data s'estava reconstruint el temple de Solsona, de qual obra romanen avuy encara'ls tres absis y l'artístic cloquer, que, encara que mutilat per les noves construccions y reparacions, junt ab l'interior de l'absis central, deixen veure'l bon gust y delicat estil d'aquella obra soperba. El comte s'encarregaria d'una part, que'm sembla haver llegit era la capella o braç dret de la creu que formava'l temple, que seria lo que en el referit testament llega.

3) Diferentes vegades havia trobat en altres documents que en aquella època no s'entenia per Espanya la península ibèrica, com avuy, lo que aquest document també confirma. Així, doncs, Catalunya no formava part d'Espanya, y ab aquest nom s'entenia la terra de moros. Com a prova plena, copio un troç de testament d'una familia de Llanera, qual lloc, situat al cor del Principat, no es considerat territori d'Espanya: «Notum sit vobis omnibus ominibus tam presentis quam futuris quod umbertus guitardus quando pergit in ispania. donavit ad sancte marie solsona ipso suo manso que abebat in lanera cum suis pertinenciis. Et ille mandavit ad me ermessindis mulier sua et ad filio meo petro umberto. quod si mors ei uenerit in ispania sicut fecit. ut fecissemus nos cartam de iam dicto manso a domino deo et predicte sancte marie.....», com ho fa ab la present carta, feta, segons crec, a Solsona'l 31 de Juliol de l'any 1096, XXXVI del rei Felip. (Arx. Epal. de Solsona, plec de Llanera, número 565.)

béns a Santa Maria de Gualter, a Sant Pere de Pons y a altres llocs, que pot veure'l lector en la copia que transcriu d'aquest testament, que crec inèdit ¹.

1) «Qvonia[m] repentina mors peccatis exigentibus aliquando multos occupat. et occupatos necat. ideo quisque fidelis secundum domini preceptum qui dixit. uigilate dum lucem habetis. debet se preparare. ut quando dominus uenerit inueniat eum uigilantem. et dum licet de rebus suis fecisse testamentum. Ideoque ego ERMENGAVDVS gracia dei comes urgellensis. uolens me preparare ad supradictum domini preceptum. ut eius consorcio dignus inueniar. et ut penas ultrices euadere possim. iubeo fieri hoc meum testamentum in meo pleno sensu. et memoria integra. sicut et facio. Et eligo manumissores meos uidelicet comitem Roricum. et uxorem meam comitissam nomine Albiram. et comitem paliarensem Arnaldum mironis. et Artallum comitem. et arnaldum berengarii de angla. et Gauzpertum celsone prepositum. et berengarium arnalli de anglarola. et Raimundum arnalli fratrem eius. ut isti distribuant res meas sicut hic scriptum inuenerint. In primis dimitto corpus et animam meam domino deo et sancte marie celsone ut ibi sepeliar. et dimitto sancte marie celsone castrum de olius cum suis pertinenciis. ut chanonici loci ipsius habeant et possideant eum sicut ego melius habeo uel habere debeo. Et eodem modo dimitto eidem [sancte m]arie celsone in uliana mansos illos et dominicaturam quos tenuit mater mironis de aguilar. et petri bertranni. Simili modo dimitto eidem sancte marie celsone et chanonicis eius. ecclesiam de linerola. cum primiciis eidem ec[clesie per]tinentibus. et cum omne decimum de dominicatura mea quam ibi habeo. uel in quibuslibet locis habeo. sicut in carta resonat quam de eodem decimo feci olim eidem ec[clesie]. ut habeat eum et possideat omni tempore. Et dimitto sancte marie celsone centum boabitanos de mobili meo. ut ibi donentur cum corpore meo. Et dimitto eidem sancte marie celsone totam capellam meam pro anima mea. Et milicie iherosolimitane dimitto unum de melioribus equis meis. cum scuto et lancea. et sella. et freno. et galea. et lorica. et ense. et signals. Et ospitali iherusalem dimitto alium meliorem equum meum. De alio meo mobili quod remanserit. mando ut in primis soluantur mea debita. uidelicet ut traantur obsides mei qui sunt in yspania. si habundauerit. Et si non abundauerit mando uxori mee et filio meo ermengaud. ut ipsi obsides trahant. et debita solvant. Et sancte marie sedis urgelli dimitto castrum de ciuitate cum medietate dominicature quam hibi [habeo] et habeant chanonici ipsius loci ipsum castrum per filium meum. et mando ut uicecomes illud quod in ipso castro habet modo per me. habeat per sanctam mariam sedis. et per chanonicos eiusdem sedis. et ut nullum dampnum.... sedis inde exeat. uel aliqua municio ibi fiat. Et dimitto sancte marie sedis et chanonice eiusdem loci omne decimum quod [hab]eo in nargo in dominio. Et dimitto sancte marie de gauters tres mansos. unum in ponts. [alium] in acromonte. alium in alos. sicut ego habeo uel habere debeo. Et mando ut nullus de posteritate mea in loco sancte marie de gauters faciat toltam uel forciam. et sancto petro de ponts dimitto alios tres mansos in supra scriptis castris uidelicet ponts. acromonte. et alos. Et dimitto omnem alium honorem meum in baiulia domino deo. et rorici comitis. cum uxore mea et filio meo ermengaud. ut habeat et teneat ipse comes roricus dum stare ibi uoluerit. Si autem ipse stare noluerit. habeat uxor mea dum. sine marito stare uoluerit. Si uero

No he pogut trobar qui seria aquest comte Roric, resident aleshores al comtat d'Urgell, a qui'l comte Ermengol, mentres no se'n mogui, deixa en custodia «in baiuliam» ses honors, esposa y fill, «ut habeat et teneat ipse comes roricus dum estare ibi uoluerit», y, si no vol estar-s'hi, vol que ho tinga sa muller Albira, mentres no torni a casar-se; y si, pren altre marit, vol que an ella y a sa filla'ls sien donades les arres consistents en els castells de Ponts, Agramunt, Toló, Alòs y Santa Linya (?).

Com aquest no fou son últim testament, no sé si disposaria altra cosa sobre'l lloc aont volia que reposessin les seves cendres, y es de creure que seria sa sepultura la que li atribueix en Monfar en el monastir de Valbuena (Valladolid) ¹.

JOAN SERRA VILARÓ, PBRE.

(Seguirà)

ipsa maritum acceperit. habeat arras quas ei dedi ipsa et filie mee. uidelicet castrum ponts. et castrum acrimontis. et tolonis. et alos. et saltum ladinie. Totum autem alium honorem meum relinquo ermengaudo filio meo. Si autem ermengaudus sine filio de legitimo coniugio obierit. et uxor mea quemodo pregnant est. filium pepererit. honor quem ermengaudus dimitto. deueniat ad eum. Si autem filiam pepererit. et ermengaudus sine infante obierit. ipsius honor reuertatur ad filiam meam maiorem. tali condicione. ut ipsa alias sorores maritet ut eis aptum fuerit. Et hereditates meas quas in castella habere debeo. relinquo uxori mee et filiabus meis. Et hereditatem quam in osca habere debeo. relinquo filio meo ermengaudo. Et ipsum castrum de lorda relinquo filio meo ermengaudo. Et dimitto honorem meum et uxorem et infantes meos in baiulia domini dei. et sancte marie. et meorum hominum. et in baiulia Raimundi berengarii comitis barchinonensis. pro bene et non pro malo. = Actum est hoc nono kal. aprilis. Anno .M.C.XL.III. incarnationis xpisti. Sig^xnum^x Ermengaudi comitis qui hoc testamentum scribere iussi. et firmaui. et testibus firmare rogavi. Sig^xnum^x Rorici comitis. Sig^xnum^x Albire comitis. Sig^xnum^x Ermengaudi filii comitis. Sig^xnum^x Arnalli paliarensis comitis. Sig^xnum^x artalli comitis. Sig^xnum^x Arnalli berengarii de anglarola. Sig^xnum^x Gauzperti prepositi celsone. Sig^xnum^x berengarii arnalli de anglarola. Sig^xnum^x Raimundi arnalli fratris eius. Sig^xnum^x Petri de poguerd. Sig^xnum^x babot. Sig^xnum^x Gomballi de ribelas. = RADULFUS qui hoc scripsit et hoc sig^xnum^x impressit.

Cal anar ab cuidado ab aquest document, que existeix per duplicat en l'Arxiu Episcopal de Solsona, núms. 903 y 904, sense fer constar quin es la copia, y l'un porta la data de 1043 y l'altre de 1143, essent aquesta la verdadera, per quant convé ab ei pabordre Gauzpert, qui suscriu el document.

1) Hi ha qui suposa que seria provisional el sepulcre de Valladolid, essent més tard trasladats sos restes a Solsona; però sembla no ser verdadera aquesta opinió, per lo que diu el comte Ermengol de Valencia en la carta de donació del castell d'Olius que féu al monastir de Solsona, en la qual ho hauria fet constar com del seu avi, ja que'l mateix motiu tenia per l'un que per l'altre.

PER LES NOSTRES MONTANYES

DESDE fa molts anys se sent per la nostra terra una veu constant que s'aixeca en defensa de les nostres boscuries, de les nostres montanyes, que equival a la defensa de la bellesa y de la riquesa de nostre patri terror. De tots indrets se sent una protesta contra la despietada destrucció dels nostres boscos, feta sols ab mires exclusives y d'utilitat personal, sense que'ls poders públics hagin fet altra cosa que consentir tàcita o expressament an aquesta general devastació. A l'altra bandada del Pireneu han patit també d'aquest mal, però també es cert que s'han preocupat més del seu remey, alcançant en part aturar els desastrosos efectes de particulars negocis portats a cap en detriment de l'interès general de tot un poble. En la nostra terra just es confessar que en aquest punt l'acció individual s'ha vist acompanyada de la del propi Estat, que ha desatès completament el servey forestal del nostre país, contribuint a la nostra pobresa y no preocupant-se fins avuy de reparar els danys causats, posant esmena als seus propis actes y procedint patriòtica y desinteressadament al millorament del nostre terror repoblant les nostres quasi descarnades montanyes, pera fer-les revendir més belles y portar caudals de riquesa vers la plana.

Aquestes veus constants sembla que han trobat ressò, y, tal com indicàrem en una nota publicada temps enrera, sembla que van fent-se alguns treballs pera la replantació de nostres boscuries y millorament de la nostra riquesa forestal, quasi totalment perduda.

L'«Asociación de los Amigos de la Fiesta del Arbol en Barcelona» ha portat a cap importants treballs de propaganda molt dignes de tenir-se en compte, encara que potser s'hagin preocupat més de festes y discursos que no d'obtenir resultats verament pràctics y altament profitosos. De totes maneres s'han d'agrahir els seus esforços y la seva veu altiva y constant en defensa de l'arbre com element propi de la riquesa d'un país. Ab tot, poca cosa s'es fet: segons l'hermosa Crònica de l'any 1907, bellament editada per aquesta associació y que es publicació que honra a la nostra terra, durant la passada anyada aqueixa entitat ha plantat per ses festes en tota Espanya 78.532 arbres, y les Divisions Hidrològic-forestals uns 6 milions y mitg, dels quals ne corresponen uns 39.000 pera tota la regió del baix Ebre y Pireneus Orientals; per altra part, els

serveis de cuidado y guardaduria forestals han continuat essent completament nuls.

Avuy dia'l cos d'enginyers, divisió corresponent als nostres Pirineus, ha començat a fer quelcom de pràctic, degut a la bona iniciativa y voluntat d'alguns dels seus dignes elements; però en definitiva's seus resultats han de ser ben migrats, si no tenen la general protecció de les nostres lleis reguladores. Actualment la conjunció política de Solidaritat Catalana ha formulat un projecte de Lley de Repoblació Forestal, y per la seva part el senyor Ministre de Foment n'ha presentat un altre sobre Conservació de monts y repoblació forestal. Potser a l'últim veurem fer alguna cosa pràctica.

A l'efecte, s'ha nomenat ja, al Senat, una Comissió dictaminadora d'aquells projectes, la qual ha formulat les seves bases, fonamentades en el regoneixement d'una regió de montanyes protectores y en la necessitat de regularisar lo referent a l'arbrat de les montanyes públiques, preocupant-se de la seva repoblació, deixant als particulars el cuidado del seus monts baix la tutela desinteressada de l'Estat, menys en el cas d'impossibilitat per part d'aquells, ja que allavors aquest, ab mires a la pública utilitat, procedirà a sa repoblació pel seu compte, tornant-los després a llurs propietaris mitjansant abonament dels capdals esmerçats previa deducció dels gastos tècnics y de guardaduria, que sempre corre per compte de l'Estat.

Aquestes són les bases fonamentals del projecte de lley pendent de discussió a les Corts espanyoles. Tant-de-bò que de les mateixes en resulti una obra realment profitosa y que respongui a les necessitats del nostre terrer, manifestades per aquesta general afirmació que arreu se manifesta en defensa de nostres hermoses montanyes, guardadores de riqueses que generosament ofereix pera benestar y millora del nostre poble.

Si per tothom es de vital interès aquesta qüestió de la repoblació forestal, ho es molt més per tots els aimants de la montanya, que la veyem sempre supeditada a les boscuries com ordenadora del règim d'aigües y com element de riquesa y bellesa natural.

Pera afiançar aquesta afirmació no fem més que traduir a continuació lo que deya temps enrera M. Ballif, president del Touring-Club Francès, al parlar d'aquest mateix assumpte:

«El Bosc que cobreix la Montanya es ensems son ropatge y sa defensa, es una riquesa que l'arbre perpetúa, augmentant els fruits de ses terres. Ell es barrera contra les amenaces de les allaus; aprofitadora de les neus; infalible sosteniment de les terres; pro-

ductor de *humus*; regulador de rius y torrenteres; creador de pasturatges que les hermossegen. L'arbre y l'herba, al desaparèixer, converteixen la montanya en enemiga de l'home; ses neus s'abocuen en forma de destructores allaus; sos rocs se despenyen bruscament sobre ses pendents; ses terres són arrocgades per les aigues de la pluja, que ja no regula; ses carenades devenen penyalars abruptes; sos torrents y riberes se tornen impetuoses, sense defensa, y tumultuosament davallen vers la plana, sembrant la devastació... Y a tota aquesta riquesa, perduda per una grapada d'or; a tota seguretat y bellesa, ja perduda, s'hi apunten anyalment altres perdues que les estadístiques fan pujar a alguns milions... Y an aquest dèficit anyal d'un benefici que's destrueix, s'ha d'ajuntar encara tot lo que fóra necessari fer pera preparar fruits veniders.»

Hora fóra, doncs, de que davant d'aquestes perspectives fessim un altre esforç en defensa de nostres boscuries, contribuint a que fossin realitats les generals aspiracions y els bons desitjos y intents que avuy se fan sobre aquest particular.

Fem-ho, com diu M. Ballif, pera restituir a la nostra terra tota sa seguretat, tota sa bellesa, tota sa riquesa, per medi de l'aigua, de la montanya y del bosc, les tres grans solidaries de la mare Natura. Fem-ho per la nostra Catalunya, que sempre volem veure rica, hermosa, bella...

R.

REVISTA DE REVISTES

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages.

Ha aparegut el número 17 d'aquesta publicació, corresponent al Desembre de l'any passat, contenint, entre altres treballs, uns articles sobre *Fotografia y Esport*, com a modalitats o auxiliars de l'excursionisme; una ressenya d'una *Excursió al Gresolet*, per J. Perera; un extracte de la conferència donada en aquell Centre pel nostre company D. Joaquim Morelló sobre sos viatges per Suiça; y la *Paremiologia Comarcana*, qual nombre de dites arriba ja a 195. Publica també un gravat ab vista del Casal de Castellbell, ab motiu d'una excursió que hi realisaren.

Butlletí del Centre Excursionista de Lleida.

El «Centre Excursionista de Lleida» ha començat l'any 1908 publicant el primer número del butlletí mensual que d'aquí endavant serà'l seu portant-veu. En aquest primer número publica'ls següents treballs, a més del seu article de presentació y de les seccions de *Notes y Bibliografia: Un do-*

cumento curioso de Historia aragonesa, en el qual en Rafel Gras transcriu el contingut de notable pergamí existent a l'Arxiu Municipal d'aquella ciutat y que fa referencia al regoneixement de D. Alfons I, fill del gran rey en Jaume; *El nostre art antic desapareix*, per Alfred Pereña, dolent-se de les desaparicions continues d'objectes arqueològics de nostra terra; *Notes folk-lòriques del Segrià*, per J. Estadella Arnó, y una narració d'un *Viatge a Vallbona de les Monges*, per M. Herrera y Ges. Acompanyen aquest número quatre gravats intercalats en el text.

Felicitem coralment als nostres companys de Lleida y establim ab gust el canvi ab sa novella publicació.

Boletín de la Real Academia de la Historia, Febrer de 1908.

Publica'ls següents treballs: *Jeromin. Estudios históricos sobre el siglo XVI por el P. Luis Coloma*, per A. Rodríguez Villa; *Recuerdos de un viaje á Egipto*, per Rodolfo del Castillo; *Colección de tratados y convenios internacionales*, per J. Pérez de Guzman; *Protohistoria extremeña*, per M. Roso de Luna; y *Bibliografía zaragozana del siglo XV*, per J. Pérez de Guzmán. En sa secció de *Varietats* publica: *Archivo general de la Corona de Aragón*, per F. Bofarull, y *Inscripciones saguntinas revisadas en 1753*, per J. Martínez Aloy.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Febrer de 1908.

Continua la publicació de *Las antiguas ferias de Medina del Campo*, per C. Espejo y J. Paz; completant el número, entre altres treballs, les seves seccions de *Miscelánea*, *Artículos de vulgarización histórico-financiera* y *Efemérides inéditas*, com també una làmina solta reproduint diversos capitells y un sepulcre de l'iglesia de Sant Millan de la Cogolla de Suso.

Mitteilungen des D. und O. Alpenvereins, 15 Febrer 1908.

Entre altres diversos treballs, publica *Una ascensió hivernenca al Mont-blanc ab skis*, per E. Oertel; *Els accidents alpins en l'any 1907*, y les acostumades seccions de Literatura o Bibliografia y Varietats que acostumen completar aquesta revista alemana.

Touring, Febrer de 1907.

La revista mensual del T. C. I. publica en aquest número un treball del príncep Scipió Borghese sobre *La cursa Pekín-Paris*; unes *Notes pratiques de viatge*, ressenya d'una partida de camping a Eritrea, per A. Bertarelli; altre treball de L. V. Bertarelli sobre Toponomàstica; *Turisme nàutic*, per L. Romanin-Jacur; y diverses notes sobre Esport y Alpinisme.

La Montagne, Febrer de 1908.

Publica'ls següents treballs: *El capell del Marboré*, pel vescomte J. d'Ussel; *El mont Caroux*, per H. Dulong de Rosnay; la *Crònica alpina*,

en la qual dóna compte de diferents exploracions y del Concurs internacional de Chamonix; y les Seccions de Crònica del C. A. F., Noves alpinistes, Meteorologia y Bibliografia, que constitueixen la Crònica mensual. Publica, com sempre, pulcres gravats o làmines que acompanyen el text.

L'Appennino Centrale, núms. 5 y 6 de 1907.

Aquest Butlletí bimestral, portant-veu del «Club Excursionisti di Jesi», secció del C. A. I., publica un article sobre *L'Institut Nacional per l'increment de l'educació física*, ab l'articulat dels Estatuts ab que's regeix el mateix; una ressenya d'*El segon aplec alpi de la «Società excursioniste umbro-marchigiane»*, ab quatre diferents gravats; altra sobre *Una sortida al llac Scaffaiolo*; y les Bases de la Federació Apenninica Umbro-Marchigiana. Publica també l'índex de son quart volum y anuncia importants millores per enguany.

Sicula, núms. 4, 5 y 6 de 1907.

Aquesta revista semestral del C. A. S. publica en son darrer número de l'any XIIe de sa aparició 'ls següents treballs, entre altres de menys importància: *Excursions geogràfiques*, per P. Revelli; *Sis dies a Ispizgera*, per Lleó Hempel; *Sobre'l mont del Sara*, per G. Tamburello; la Crònica del Club y una llista o nota de les excursions realitzades.

Bolletino dell'Alpinista, Octubre-Desembre de 1907.

En son darrer número de l'any que acaba de transcórrer, el portant-veu de la «Società degli alpinisti tridentini» publica una ressenya d'*El Congrés de Primiero*, darrerament celebrat; altres ressenyes de diverses excursions a la Marmolata de Fedaia, al Rosetta y montanyes de Sant Martí de Castrozza y altres llocs; y altra de l'inauguració del nou Refugi de Mulaz.

Zeitschrift des D. und O. Alpenvereins, 1907.

Aquest importantíssim anuari, que en res desmereix als dels anys anteriors, conté diferents treballs y ressenyes d'excursions, formant un conjunt de 400 planes ab més de cent gravats, un mapa y 32 làmines soltes. Entre 'ls treballs publicats en aquest volum podem citar: *Les bel·leses hiverniques dels monts Riesengebirgs*, per G. A. Kuhfahé; *Mapes antics dels Alps Occidentals*, per Eugeni Oberhummer; *Els Wetterhersen y Wetterfrauen*; *Les altes montanyes de Bolívia*; y molts d'altres.

Imer, darrer trimestre de 1907.

Publica un article a la memoria del rey Oscar, com protector de les exploracions geogràfiques; la continuació d'*Organització dels estudis hidrogràfics a l'extranger*, per R. Smedberg; un treball de G. Andersson sobre *El transport de fustes per les corrents d'aigua de Suecia*, y altre sobre *Les missions científiques sueques per la mida d'un arc meridià a Spitzberg*. Completa'l número un resum de les sessions celebrades per la Societat d'Antro-

pologia y Geografia de Stockholm, de que n'es portant-veu, y la seva secció de Noves, en la qual se contenen varies d'interessants sobre les expedicions polars y sobre'ls treballs portats a cap per altres societats similars.

A més de les diferents publicacions ab que tenim establert cambi, hem rebut també durant aquest mes el *Bulletí de la Societat Húngara de Geografia*, ab un important treball sobre Vladivostok, y altres articles y noves geogràfiques; el *Bulletí del C. A. de Crimea y del Caucàs*, ab diverses ressenyes d'excursions y diferents gravats; la *Revue Catalane*, de Perpinyà, ab unes notes referents a l'història de Don Jaume I d'Aragó y a les festes celebrades a Montpeller pera commemorar l'aniversari del seu naixement; la *Revista Aragonesa* y moltes altres.—E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

FEBRER DE 1908

EXCURSIONS

AL MONTSENY. — Aquestes serres, que sempre y en tot temps atrauen a l'excursionista, han sigut també enguany repetidament visitades per diferents companys nostres que hi han realisat diverses sortides durant aquesta hivernada. Entre elles ha de citar-se l'efectuada'l dia 23 vers la vall de Santa Fe y pintoresc turó de Morou, que fou molt concorreguda.

A LES IGLESIES ROMÁNQUES DE TARRASSA. —Va portar-se a cap el mateix dia 23 y fou organisaada per la Secció d'Arquitectura del CENTRE. Durant la visita a les renomnades iglesies de Tarrassa donà una interessant conferència sobre les mateixes el senyor Martorell, president de l'esmentada Secció, com també la donà al davant de l'iglesia y escoles de Castellar, que visitaren el mateix dia.

VISITES

Organisades per la mateixa Secció d'Arquitectura s'han efectuat durant aquest mes les visites següents:

Dia 1. — A la fàbrica de parquets dels senyors Casas y Bardés.

Dia 8. — A les obres del temple de la Sagrada Família, en la qual els acompanyà l'arquitecte que les dirigeix, senyor Gaudí.

Dia 15. — A les obres de l'Hospital de Sant Pau, que feren acompanyats del senyor Domenech, que les dirigeix.

CONFERENCIES

RESSENYES D'EXCURSIONS. — Durant el mes de Febrer s'ha donat compte de les següents:

Dia 7. — *Una visita a la Cité de Carcassona. Excursió desde Vernet-les-Bains al Xalet-refugi d'Ull de Ter*, ab projecció de diversos clixés fotogràfics dels senyors Gaza, Morelló, Soler y Torras.

Dies 14 y 21. — *Una excursió a la Saboya y Suïça*, per D. Martí Botey, projectant-se vistes fotogràfiques del mateix conferenciant y del seu company senyor Jaumandreu.

Dia 28. — *Una excursió a la regió lacustre del Carlit*, per Eduard Vidal y Riba, ab projecció de clixés dels senyors Biada, Morató y Torras.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

UNA EXCURSIÓ AL PAÍS DE LES TRADICIONS: SUIÇA GERMÁNICA. — Aquest fou el tema de la conferència donada'l 1.er de Febrer per l'infadigable president de l'esmentada Secció, en Rossend Serra y Pagès. En ella'ns exposà varies de les conegudes tradicions d'aquell bell país de la pintoresca Suïça, de la qual se presentaren diferents clixés fotogràfics del senyor Gaza, que anaren projectant-se en el transcurs d'aquesta interessant sessió.

AGUSTINA ARAGÓN, AGUSTINA SARAGOÇA. — El dia 15 D. Ramon N. Comas va donar una curiosa conferència detallant la biografia de la cèlebre barcelonina immortalisada en el siti de Saragoça l'any 1808. Estudià carinyosament aquella interessant figura d'Agustina Saragoça, fent la deguda diferència entre la veritat històrica y la patriòtica llegenda.

LES DANCES CATALANES. — El dia 16, a la tarda, tingué lloc una sessió extraordinària en la qual l'agrupació «La Dança», dirigida per en Joan Guasch, va donar a conèixer diversos ballets típics de la nostra terra, fent atinades consideracions sobre cada un dels mateixos, sobre'l seu origen y sobre les diferents vicissituds que han anat passant les mateixes.

CURS DE FOLK-LORE, donat per D. Rossend Serra y Pagès. — Per no haver-se insertat en el número passat el programa de la Conferència XVII del Curs de Folk-lore, donada en 25 de Janer, se posa a continuació: *Rondalla II*. — Condicions de les rondalles y dels rondallaires. — La rondalla continuadora del mite y de la llegenda. — La cançó degenerada en rondalla. — Emigració y evolució de les rondalles. — Exemples de rondalles catalanes d'origen indià.

Dia 8 de Febrer. — Conferència XVIII. — *Llegenda*. — Personatge llegendari y llegenda d'un personatge. — Lleys de l'origen, transformació, adaptació y fixació de les llegendes. — Les llegendes en l'història. — Reducció a un tipu comú y classificació. — Importància de llur estudi. — Llegendari català.

Dia 22. — Conferència XIX. — *Narracions menors*, que's proposen la moral. — Origen y propagació.

I. — *Faula*: la paràbola bíblica, l'apòlec indià y la faula grega. — *Bes-tiaris*.

II. — Exemple moral. — Exemplaris cristians. — Persistència a través del temps.

Acudit: la gracia com a caràcter ètnic. — Causticitat catalana.

Anècdotes y narracions fragmentaries.

Dia 29. — Conferencia XX. — *Endevinalla*. — Son origen en el període mític. — Endevinalles propries de selvatges actuals. — Importancia del enigma en l'antigor. — Oracles. — Idea retrospectiva de les endevinalles. — Divisió. — Importancia.

Com de costum, abans de cada sessió va llegir-se la *Setmana folk-lòrica*, deguda a D. Ramon N. Comas.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Programa de les conferencies donades durant el mes per D. Pelegrí Casades y Gramatxes:

Conversa LXXIX (dia 3 de febrer). — Acabament de les antiguetats etrusques, donant compte de l'estil y origen de la joyeria, de la glíptica y de la numismàtica d'aquell poble. — Després començà l'estudi de l'arqueologia sarda, parlant de la raça primitiva que poblà l'illa de Sardenya y de les influencies fenicies en la mateixa.

Conversa LXXX (dia 10). — Segona de Sardenya. — Origen del poble sard. — Són els *shardana* dels monuments egipcians els antecessors dels sards? — Sa procedencia. — Tribus que poblaren l'illa. — Les *nuragues*. — Disposició. — Tipos. — Emplaçament. — Destí d'eixes construccions. — Tombes de gegants. — Son objecte. — Formació de centres de població. — *Trudelhus* y Speopsé. — Semblança entre 'ls *talayots* y *navetes* de les Balears y els monuments primitius de Sardenya.

Conversa LXXXI (dia 17). — Tercera de Sardenya. — Figuretes de bronzo. — Idols, guerrers, caçadors, armes y indumentaria. — Figuretes femenines y d'animals. — Principals estacions arqueològiques. — Fèti. — Objectes votius, espases, barquets y estatuets d'adorants. — Metalurgia. — Armes. — Equips militars. — Metalls utilisats pels sards. — Ceràmica. — Concepte general de la civilització sarda.

Aquestes converses, com totes les altres donades fins avuy, foren acompanyades de nombroses projeccions fotogràfiques.

NOVA

En pro de l'excursionisme. — Creyem d'interès pera'ls nostres llegidors donar compte aquí dels esforços que en profit de l'excursionisme ve realisant desde fa algun temps l'«Unión Velocipédica Española. Touring-Club Nacional».

Aquesta entitat, creada a Madrid l'any 1896, està actualment domici-

liada a Barcelona y adherida a «La Unión Ciclista Internacional» y a «La Liga Internacional de Asociaciones Turistas», y, a més del seu aspecte esportiu, dins del qual ha fet obra realment profitosa, dirigeix també les seves mires al foment y desenrotlló de l'excursionisme. An aquest fi porta realisades diverses excursions y té organisaada una serie de delegacions arreu escampades, comptant també ab l'adhesió de gran nombre d'hotels, fondes y hostals, previa informació del seu confort y bon servey. Publica, además, un *Boletín Oficial* y acaba d'editar una *Guía del Turista* ben remarcable.

Ha procedit també a l'instalació de pals indicadors en les carreteres y a l'instauració de premis als peons caminers que més compleixin, y s'ha dirigit repetides vegades als poders públics en demanda de més miraments vers nostres descuidades carreteres y menys infundades exigencies en les nostres duanes.

Per tot això creyem que pot resultar de gran utilitat el nou espendiment d'aquella entitat avuy convertida en «Touring-Club Nacional», qual existencia y importancia'ns complavem en testimoniar desde aquestes planes, desitjant que'ls seus esforços, ajuntats als de les entitats excursionistes desde temps existents a Castella y a les quals s'acaba de juntar el novell «Club Alpino Español», sien ben profitosos y de grans resultats pràctics, com ho han sigut a Catalunya els que desde gran nombre d'anys venen realisant el nostre CENTRE EXCURSIONISTA y demás entitats semblants existents en nostra terra.

ERRADES

En el número passat, y al peu del gravat de la pàgina 40, va posar-se equivocadament: «Una partida de curling a Neuchâtel», essent aixís que'l clixé de referencia pertany a una vista treta de Grindelwal, lo que'ns complavem en rectificar.

Per no haver pogut nostre company Sr. Danés corretgir les proves del seu treball de *Ripoll a Cardona*, publicat en l'anterior BUTLLETÍ, s'han de rectificar els següents extrems:

En la pàgina 49 diu que atribueix la fundació de Bagà al rey goth Lusius XVII, y falta afegir: «No més que per poder referir-me a algú y alabar-li'l gust, perquè la situació d'aital poble es immillorable».

Y en la mateixa plana's diu que Gisclareny pertanyia a Berga, quan ha de dir «que pertanyia a Bagà».

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.